

Верховний
Суд

Фраудаторні правочини у процедурі банкрутства (неплатоспроможності) у судовій практиці Касційного господарського суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду

Олександр Банасько

суддя Великої Палати Верховного Суду

1. Поняття фроду
2. Законодавство
3. Фраудаторні правочини у процедурі банкрутства (неплатоспроможності) у судовій практиці Великої Палати Верховного Суду та Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду
 - 3.1. Практика ВП ВС (договір дарування, договір відступлення права вимоги, акт приймання-передачі до статутного фонду)
 - 3.2. Договори відступлення права вимоги
 - 3.3. Договори купівлі-продажу
 - 3.4. Договори позики, фінансової допомоги
 - 3.5. Договори поруки
 - 3.6. Інші договори (дарування, комісія, трудовий контракт, безготівковий перерахунок коштів без укладення договору, поділ майна подружжя)
4. Експертний висновок міжнародного консультанта Ради Європи Джеремі Макбрайда щодо застосування Верховним Судом Європейської конвенції з прав людини у справах щодо оспорування фраудаторних правочинів
5. Справи передані на розгляд судової палати для розгляду справ про банкрутство / об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, Великої Палати Верховного Суду
6. Інформаційні ресурси

Поняття фроду

Фрод (англ. fraud) – шахрайство, підроблення, афера

Форми фроду у англо-саксонській системі - повідомлення суду неправдивих даних боржником, приховування майна, підроблення документів

Санкція:

США – до 5 років ув'язнення або 250 000 доларів штрафу;

Велика Британія – збільшення контрольованого періоду для боржника до 15 років

Фінляндія – поняття фроду може включати в себе 4 форми: приховування власності, неподання звітів, фальсифікація звітів, надання фальшивої інформації, яка є істотною з точки зору кредиторів

Санкція – до двох років ув'язнення (КК Фінляндії, Глава 39 «Злочини боржника» пункт 2 «Фрод боржника»)

Японія – фрод - приховування або пошкодження власності боржника, штучна передача власності боржника на користь третіх осіб, зменшення вартості майна боржника, розпорядження власністю боржника на шкоду кредиторам

Санкція – до 10 років ув'язнення та робіт або до 10 мільйон йен штрафу, або і те й інше одночасно (стаття 265 Акту про банкрутство 2004); неподання необхідної інформації – до трьох років ув'язнення та робіт або штраф 3 млн йен, або і те й інше одночасно (стаття 269 Акту).

Фрод включає у себе як неправомірні правочини, так і фактичні дії та бездіяльність, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність

Законодавство

Угода боржника, у тому числі та, що укладена до винесення господарським судом ухвали про санацію, може бути визнана господарським судом за заявою керуючого санацією відповідно до цивільного законодавства недійсною, якщо:

угода укладена боржником із заінтересованими особами і в результаті якої кредиторам завдані чи можуть бути завдані збитки;

угода укладена боржником з окремим кредитором чи іншою особою протягом **шести місяців**, що передували дню винесення ухвали про санацію, і надає перевагу одному кредитору перед іншими або пов'язана з виплатою (видачею) частки (паю) в майні боржника у зв'язку з його виходом зі складу учасників боржника.

Угоди громадянина-підприємця, пов'язані з відчуженням або передачею іншим способом майна громадянина-підприємця заінтересованим особам протягом **року** до порушення провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані господарським судом недійсними за заявою кредиторів.

Статті 17, 48 Закону України від 14.05.1992 № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом в редакції» станом на 04.11.2012

Правочини (договори) або майнові дії боржника, які були вчинені боржником після порушення справи про банкрутство або протягом **одного року**, що передував порушенню справи про банкрутство, можуть бути відповідно визнані недійсними або спростовані господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або конкурсного кредитора з таких підстав:

боржник **безоплатно здійснив відчуження** майна, прийняв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, **відмовився від власних майнових вимог**;

боржник виконав майнові зобов'язання **раніше встановленого строку**;

боржник до порушення справи про банкрутство **взяв на себе зобов'язання, в результаті чого він став неплатоспроможним** або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим;

боржник здійснив відчуження або придбав майно **за цінами відповідно нижчими або вищими від ринкових**, за умови, що в момент прийняття зобов'язання або внаслідок його виконання майна боржника було (стало) недостатньо для задоволення вимог кредиторів;

боржник оплатив кредитору або прийняв майно в рахунок виконання грошових вимог у день, **коли сума вимог кредиторів боржнику перевищувала вартість майна**;

боржник прийняв на себе **заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог**.

Стаття 20 Закону України від 14.05.1992 № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції станом на 19.01.2013

Законодавство

Господарський суд у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора, поданою в порядку, визначеному статтею 7 цього Кодексу, може визнати недійсними правочини або спростувати майнові дії, вчинені боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом **трьох років** що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, якщо вони порушили права боржника або кредиторів, з таких підстав:

боржник **виконав майнові зобов'язання раніше встановленого строку**;

боржник до відкриття провадження у справі про банкрутство **взяв на себе зобов'язання, внаслідок чого він став неплатоспроможним** або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим;

боржник здійснив відчуження або придбав майно **за цінами, відповідно нижчими або вищими від ринкових**, за умови що в момент прийняття зобов'язання або внаслідок його виконання майна боржника було (стало) недостатньо для задоволення вимог кредиторів;

боржник оплатив іншій особі або прийняв майно в рахунок виконання грошових вимог у день, **коли сума вимог кредиторів до боржника перевищувала вартість майна**;

боржник **узяв на себе заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог**.

Правочини, вчинені боржником протягом **трьох років**, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора також з таких підстав:

боржник **безоплатно здійснив відчуження майна**, взяв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмовився від власних майнових вимог;

боржник уклав **договір із заінтересованою особою**;

боржник уклав **договір дарування**.

Особи, які вчинили, погодили правочини або вчинили майнові дії, визначені частинами першою і другою цієї статті, **несуть субсидіарну відповідальність** за зобов'язаннями боржника у межах суми завданих боржнику такими майновими діями збитків.

Стаття 42 Кодексу України з процедур банкрутства в редакції станом на 01.02.2025

3.1. Практика ВП ВС (договір дарування, договір відступлення права вимоги, акт приймання-передачі до статутного фонду)

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 у справі № 369/11268/16-ц

Укладення договору, який за своїм змістом **суперечить вимогам закону**, оскільки не спрямований на реальне настання обумовлених ним правових наслідків, є порушенням частин першої та п'ятої статті 203 ЦК України, що за правилами статті 215 цього Кодексу **є підставою для визнання його недійсним відповідно до статті 234 ЦК України**.

Фіктивний правочин характеризується тим, що **сторони вчиняють такий правочин лише для виду, знають заздалегідь, що він не буде виконаний**, вважає, що така протизаконна ціль, як укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації чи звернення стягнення на вказане майно в рахунок погашення боргу, свідчить, що його правова мета є іншою, ніж та, що безпосередньо передбачена правочином (реальне безоплатне передання майна у власність іншій особі), а тому цей правочин є фіктивним і може бути визнаний судом недійсним.

Особа вправі звернутися до суду із **позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника (франдаторний правочин), на підставі загальних засад цивільного законодавства** (пункт 6 статті 3 ЦК України) **та недопустимості зловживання правом** (частина третя статті 13 ЦК України), або послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

(договір дарування майна (1/2 будинку та земельна ділянка) дітям після відкриття виконавчого провадження про стягнення про стягнення боргу в розмірі 580 849,84 грн)

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20

Розглядаючи питання про визначення **спільних і відмінних рис між фіктивним і фродаторним правочинами**, можливість кваліфікації із застосуванням положень статей 3, 13, 215, 234 ЦК України як фродаторного правочину, вчиненого у процедурі банкрутства боржником з метою позачергового задоволення вимог окремого кредитора через дочірню компанію (афілійовану особу) боржника, з повним фінансуванням цього правочину самим боржником, Велика Палата Верховного Суду дійшла таких висновків.

Перевіряючи дійсність спірного правочину та законність прийняття виконання з боку відповідача, **суд повинен установити його відповідність приписам цивільного права не про відступлення права вимоги, а про правочин, який сторони дійсно вчинили, та про його виконання. У такому випадку обов'язок діяти добросовісно поширюється на усі сторони дійсного правочину та особу, яка прийняла виконання.**

У ЦК України немає окремого визначення фродаторних правочинів, їх ідентифікація досягається через застосування принципів (загальних засад) цивільного законодавства та меж здійснення цивільних прав. Спільною ознакою таких правочинів є вчинення сторонами дій з виведення майна боржника на третіх осіб з метою унеможливлення виконання боржником своїх зобов'язань перед кредиторами та з порушенням принципу добросовісності поведінки сторони у цивільних правовідносинах.

Добросовісність є однією з основоположних засад цивільного законодавства та імперативним принципом щодо дій усіх учасників цивільних правовідносин (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України). Добросовісність - це **відповідність дій учасників цивільних правовідносин певному стандарту поведінки**, який характеризується чесністю, відкритістю, повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Тобто цивільний оборот ґрунтується на презумпції добросовісності та чесності учасників цивільних відносин, які вправі розраховувати саме на таку поведінку інших учасників, що відповідатиме зазначеним критеріям та уявленням про честь і совість.

Встановлення взаємопогоджених дій декількох осіб, які мають єдину мету, спрямовану на набуття, зміну або припинення певних цивільних прав чи виконання певних обов'язків, **є ознаками вчинення єдиного правочину такими особами**. Поведінка сторін має засвідчувати єдність їх волі до настання відповідних правових наслідків.

При цьому, **порушення загальних засад цивільного законодавства (засад справедливості, добросовісності та розумності)**, визначених імперативно п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України, які мають наслідком вихід учасниками правочину за межі здійснення цивільних прав, наданих договором чи актами цивільного законодавства, з наміром завдати шкоди іншій особі (ч.3 ст. 13 ЦК України) **може бути самостійною підставою недійсності правочину.**

(визнання недійсним договору про відступлення права вимоги боржника афілійованій особі на суму 2 800 000,00 доларів США)

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20

Застосування конструкції фразеологізму при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка **проявляється в обставинах, що дають змогу кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредиту**. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент (контрагенти), з яким (якими) боржник учиняє оспорюваний договір; ціна договору (ринкова / неринкова), наявність / відсутність оплати ціни договору контрагентом боржника; дотримання процедури (черговості) при виконанні зобов'язань, якщо така процедура визначена законом імперативно. Подібних висновків дійшов Верховний Суд у складі судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду в постанові від 02 червня 2021 року у справі № 904/7905/16 (пункт 155).

Учинення власником майна правочину на шкоду своїм кредиторам може полягати як **у виведенні майна боржника власником на третіх осіб, так і у створенні преференцій у задоволенні вимог певного кредитора на шкоду іншим кредиторам боржника**, внаслідок чого виникає ризик незадоволення вимог інших кредиторів.

Укладення фразеологізмів правочинів **є характерним для боржників у процедурах банкрутства**, позаяк неплатоспроможність боржника означає ситуацію, коли не вистачає коштів для задоволення всіх вимог кредиторів і, діючи недобросовісно, боржник намагається створити переваги для задоволення вимог **«дружнього» кредитора** на шкоду іншим своїм кредиторам, порушивши встановлену законом черговість або пропорційність задоволення вимог окремого класу кредиторів.

Задоволення боржником вимог окремого кредитора поза межами конкурсної процедури банкрутства з використанням пов'язаних (або непов'язаних) із боржником осіб підтверджує неправомірну і недобросовісну мету боржника щодо створення йому преференції у виконанні зобов'язань та порушення імперативно встановленої у банкрутстві черговості задоволення вимог певних класів кредиторів боржника.

Отже, правочини за участю боржника, які допомагають реалізувати цю мету, мають ознаки фразеологізму, незалежно від того, чи такий правочин є двостороннім (одностороннім) чи багатостороннім (у якому буде задіяно низку учасників, об'єднаних єдиною неправомірною метою). Для класифікації правочину як фразеологічного має значення фактична участь боржника у ньому як одного з учасників вольових дій, направлених на виведення майна боржника з метою незадоволення вимог одного або декількох його кредиторів у легальній судовій процедурі.

Якщо багатосторонній правочин учинено за участю боржника з недобросовісною метою виведення його активів (майна) зі складу ліквідаційної маси для задоволення вимог окремого кредитора поза межами процедури банкрутства, такий правочин **може бути визнаний недійсним (фразеологічним) як із підстав, передбачених статтею 42 КУзПБ, так і відповідно до статей 3, 13 ЦК України**.

(визнання недійсним договору про відступлення права вимоги боржника афілійованій особі на суму 2 800 000,00 доларів США)

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20

Для визнання правочину фіктивним суди повинні встановити наявність умислу в усіх сторін правочину. При цьому необхідно враховувати, що саме собою невиконання правочину сторонами не означає, що укладено фіктивний правочин. Якщо сторонами не вчинено будь-яких дій на виконання такого правочину, суд ухвалює рішення про визнання договору недійсним без застосування будь-яких наслідків. У фіктивних правочинах внутрішня воля сторін не відповідає її зовнішньому прояву, тобто обидві сторони, вчиняючи фіктивний правочин, знають заздалегідь, що він не буде виконаний, тобто мають інші цілі, ніж передбачені правочином. Такий правочин завжди укладається умисно. Основними ознаками фіктивного правочину є: введення в оману (до або в момент укладення угоди) третьої особи щодо фактичних обставин правочину або дійсних намірів учасників; свідомий намір невиконання зобов'язань договору; приховування справжніх намірів учасників правочину (такі правові висновки сформулювала Велика Палата Верховного Суду в постанові від 03 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19)).

Отже, при кваліфікації оспорюваного правочину як фіктивного судам необхідно встановити факт його вчинення для годиться (про людське око) обома сторонами, позаяк якщо одна зі сторін діяла лише для годиться, а інша намагалася досягти правового результату - такий правочин не можна визнати фіктивним.

Статтею 235 ЦК України передбачено, що удаванним є правочин, який вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили. Якщо буде встановлено, що правочин був вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо правочину, який сторони насправді вчинили.

Відтак угода щодо прикриття дійсної угоди сторін є удаванним, а не фіктивним правочином, юридичне визначення якого підпадає під кваліфікацію за статтею 235 ЦК України.

Справжня угода про задоволення вимог кредитора боржника, який перебуває у процедурі банкрутства, шляхом покладення боржником на іншу особу свого обов'язку з метою задоволення вимог кредитора цього боржника є договором доручення.

(визнання недійсним договору про відступлення права вимоги боржника афілійованій особі на суму 2 800 000,00 доларів США)

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.12.2024 у справі № 916/379/23

Використання особою належного їй суб'єктивного права не для задоволення легітимних інтересів, а з метою заподіяння шкоди іншим учасникам цивільних правовідносин, задля приховування дійсного наміру сторін при вчиненні правочину є очевидним використанням приватноправового інструментарію всупереч його призначенню та за своєю суттю є «вживанням права на зло». За таких умов недійсність договору як приватноправова категорія є інструментом, який покликаний не допускати, або припиняти порушення цивільних прав та інтересів, або ж їх відновлювати.

Застосування конструкції фраздаторності при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дають змогу кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредиторі. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент (контрагенти), з яким (якими) боржник учиняє оспорюваний договір; ціна договору (ринкова / неринкова), наявність / відсутність оплати ціни договору контрагентом боржника; дотримання процедури (черговості) при виконанні зобов'язань, якщо така процедура визначена законом імперативно.

Учинення власником майна правочину на шкоду своїм кредиторам може полягати як у виведенні майна боржника власником на третіх осіб, так і у створенні преференцій у задоволенні вимог певного кредитора на шкоду іншим кредиторам боржника, внаслідок чого виникає ризик незадоволення вимог інших кредиторів. Для класифікації правочину як фраздаторного має значення фактична участь боржника у ньому як одного з учасників вольових дій, направлених на виведення майна боржника з метою незадоволення вимог одного або декількох його кредиторів у легальній судовій процедурі.

Укладення фраздаторних правочинів є характерним для боржників у процедурах банкрутства, позаяк неплатоспроможність боржника означає ситуацію, коли не вистачає коштів для задоволення всіх вимог кредиторів і, діючи недобросовісно, боржник намагається створити переваги для задоволення вимог «дружнього» кредитора на шкоду іншим своїм кредиторам, порушивши встановлену законом черговість або пропорційність задоволення вимог окремого класу кредиторів.

Задоволення боржником вимог окремого кредитора поза межами конкурсної процедури банкрутства з використанням пов'язаних (або непов'язаних) із боржником осіб підтверджує неправомірну і недобросовісну мету боржника щодо створення йому преференції у виконанні зобов'язань та порушення імперативно встановленої у банкрутстві черговості задоволення вимог певних класів кредиторів боржника.

У разі невідповідності фраздаторного правочину загальним принципам цивільного права та його вчинення з виходом за межі цивільних прав суди можуть визначити юридичну кваліфікацію такого правочину із застосуванням загальних положень ЦК України.

(визнання недійсним акта приймання-передачі нерухомого майна (9 861 905,00 грн) до статутного капіталу з метою ухилення від виконання зобов'язань щодо виплати позивачці як колишній учасниці вказаного товариства вартості її частки (5 261 293,14 грн))

3.2. Договори відступлення права вимоги

Постанова судової палати з розгляду справ про банкрутство КГС у складі ВС від 02.06.2021 у справі № 904/7905/16

Договором, що вчиняється **на шкоду кредиторам (франдаторний договір)**, може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції "франдаторності" при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дають змогу кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. **До таких обставин, зокрема, відноситься:** момент укладення договору; контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника.

Вчинення власником майна правочину з розпорядження належним йому майном **з метою унеможливити задоволення вимоги іншої особи – стягувача за рахунок майна цього власника може бути кваліфіковане як зловживання правом власності**, оскільки власник використовує правомочність розпорядження майном на шкоду майновим інтересам кредитора

Особа, яка є боржником перед своїми контрагентами, **повинна утримуватися від дій, які безпідставно або сумнівно зменшують розмір її активів**. Угоди, що укладаються учасниками цивільних відносин, повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною. Угода, що укладається "про людське око", таким критерієм відповідати не може.

Поручитель, який став солідарним боржником у зв'язку з невиконанням позичальником свого обов'язку у кредитному зобов'язанні, що виникло первинно з його волі та згідно з його бажанням, не є абсолютно вільним в обранні варіантів власної поведінки, **його дії не повинні призводити до такого стану, в якому він ставатиме неплатоспроможним перед своїми кредиторами**. Боржник, який відчужує майно (вчиняє інші дії, пов'язані, із зменшенням його платоспроможності) після виникнення у нього зобов'язання діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора.

Отже будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання з погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває **ознак франдаторного правочину** – правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам.

(відступлення безоплатно права вимоги на 27 807 938,11 грн після укладення договору поруки з банком)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.07.2021 у справі № 910/9177/20

Установлені судами обставини, що оспорюваний договір про відступлення права вимоги було укладено первісним кредитором у «підозрілий період», за три місяці до відкриття стосовно нього провадження у справі про банкрутство, **відчуження права вимоги здійснено ним безоплатно**, внаслідок чого він фактично відмовився від власних майнових вимог, а також **договір укладено між заінтересованими особами, керівником та засновником (учасником) яких є одна й та сама особа**, свідчать про наявність підстав для застосування статті 42 КУзПБ та визнання цього договору недійсним.

(визнання недійсним договору про відступлення права вимоги на суму 94.180,72 грн, укладеного протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, який має безоплатний характер та укладений із заінтересованою особою)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 26.05.2022 у справі № 908/1730/18 (908/3089/20)

Договір як приватноправова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин і має бути спрямований на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фraudаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Приватноправовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин і не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) **не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для унеможливлення проведення зарахування зустрічних однорідних вимог.**

Вчинення безоплатного договору про відступлення права вимоги **направленого на штучне створення підстав для унеможливлення проведення зарахування зустрічних однорідних вимог** свідчить про вчинення такого правочину на шкоду кредитору та є підставою для визнання його недійсним на підставі статей 3, 13 ЦК України.

*(визнання недійсним договору про відступлення права вимоги в загальній сумі
2 382 654,00 грн за яким безоплатно відчужено на користь нового кредитора право грошової вимоги)*

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16.02.2023 у справі № 903/877/20 (903/150/22)

Укладення боржником змін до договору про надання поворотної безвідсоткової фінансової допомоги, згідно з якими він **відмовився від вимог до товариства** про стягнення суми фінансової допомоги з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, 3 % річних, а також пені в розмірі подвійної облікової ставки НБУ від простроченої суми за кожен день прострочення, є **достатньою та самостійною підставою для визнання цього правочину недійсним у порядку вимог абзацу другого частини другої статті 42 КУзПБ**. Така відмова боржника є прямим наслідком зменшення його активів та обсягу ліквідаційної маси для задоволення вимог кредиторів.

Крім того, зміст частини другої статті 625 ЦК України можна вважати диспозитивним лише в контексті наділення учасників правовідносин свободою вибору щодо розміру процентів річних. Тобто на свій розсуд сторони можуть лише зменшити або збільшити передбачений законом розмір процентів річних. Але відповідно до абзацу другого частини третьої статті 6 ЦК України сторони не можуть, реалізуючи наявну свободу у визначенні умов договору, відступити повністю від положень частини другої статті 625 цього Кодексу, змінити зміст відповідного правила та уникнути настання відповідальності за цієї статтею, домовившись про відсутність у кредитора взагалі права вимагати сплати суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції, а також процентів річних за весь час прострочення виконання грошового зобов'язання (подібні правові висновки ВС викладені в постановках від 16.04.2020 у справі № 914/479/19, від 09.09.2020 у справі № 904/3260/19 та від 25.05.2021 у справі № 904/2112/20).

*(договір відступлення боржником права вимоги в сумі
375 830,02 грн, за яким безоплатно відчужено право грошової вимоги)*

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 01.08.2024 у справі № 922/2154/22 (922/3790/23)

Оспорювані правочини **не були спрямовані на реальне отримання послуг за такими договорами, а також дають підставні сумніви у їх реальному виконанні**. Натомість встановлені обставини свідчать про наявність іншої **прихованої мети у вчиненні таких правочинів**: штучно збільшити кредиторську заборгованість у боржника, чим змінити пропорційність розподілу ліквідаційної маси та ввести до складу кредиторів пов'язану з боржником особу із значною часткою в реєстрі кредиторів та, відповідно, перевагою у кількості голосів.

Визначальну роль у процедурі банкрутства відіграє дотримання принципу конкурсного імунітету кредиторів, який спрямований на попередження та усунення будь-яких переваг одних кредиторів на шкоду інших. Важливе значення у дотриманні цього принципу має формування конкурсної маси, її реалізації та задоволення вимог кредиторів в установленій законом черговості.

Добросовісність та розумність як принципи цивільного обороту (стаття 3 ЦК України) мають лежати в основі дій / бездіяльності всіх учасників обороту. При цьому діяльність у підприємницькій сфері має бути, за загальним правилом, спрямована на отримання правомірного прибутку учасниками господарських відносин. Усі учасники господарських відносин **повинні ухилятися від вчинення дій, що очевидно спрямовані на іншу мету, зокрема виведення активів уже неплатоспроможного учасника господарського обороту**. Таке виведення активів може здійснюватися шляхом безпосереднього очевидно нееквівалентного продажу / обміну майна особи, при якому відбувається несправедливе зменшення майна особи як основи господарювання, і шляхом набуття обов'язків через укладення договору поруки за боргами третіх осіб, які є формально самостійними учасниками господарського обороту.

Якщо під час укладення оспорюваних договорів про надання посередницьких послуг відповідачі діяли недобросовісно, без реальних наслідків щодо отримання цих послуг, то це дає підстави для висновку про наявність іншої прихованої мети у вчиненні таких правочинів, а саме **штучно збільшити кредиторську заборгованість у боржника, чим змінити пропорційність розподілу ліквідаційної маси і ввести до складу кредиторів пов'язану з боржником особу із значною часткою в реєстрі кредиторів** та, відповідно, перевагою у кількості голосів, що свідчить про наявність підстав для визнання оспорюваних договорів недійсними.

(договори про надання послуг (які не місять істотних умов про ціну та обсяг робіт) та договір відступлення права вимоги за договорами про надання послуг (без доказів оплати за перехід права вимоги))

** аналогічна правова позиція викладена в постанові КГС ВС від 29 листопада 2023 року у справі № 920/1402/21(920/1102/22)*

3.3. Договори купівлі-продажу

Постанова судової палати з розгляду справ про банкрутство КГС у складі ВС від 24.11.2021 у справі № 905/2030/19 (905/2445/19)

Договір, який укладений з метою уникнути виконання договору та зобов'язання зі сплати боргу, є зловживанням правом на укладання договору та розпорядження власністю, оскільки унеможливлює виконання зобов'язання і завдає шкоди кредиторю. Такий договір може вважатися фrawdаторним та може бути визнаний судом недійсним за позовом особи, право якої порушено, тобто кредитора.

Судова палата вважає за необхідне розмежовувати кваліфікацію фіктивних та фrawdаторних правочинів.

Фіктивний правочин, на відміну від фrawdаторного, виключає наявність наміру створити юридичні наслідки в момент його вчинення, що, в свою чергу, унеможливлює виникнення будь-яких майнових наслідків, оскільки такий правочин їх не породжує. Оскільки на підставі фіктивного правочину відсутня можливість передачі майна, restitutio in integrum виключається юридичною конструкцією фіктивного правочину. Якщо ж буде встановлено, що така передача de facto відбулася, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний, і тому норма статті 234 ЦК України не підлягає застосуванню, адже фіктивний правочин de jure не породжує будь-яких правових наслідків. В свою чергу, правові наслідки визнання фіктивного правочину недійсним встановлюються законами (ч. 3 ст. 234 ЦК України).

Фrawdаторні угоди – це угоди, що завдали шкоди боржнику (як приклад, угода з метою виведення майна). Мета такого правочину в момент його укладання є прихованою, але проявляється через дії або бездіяльність, що вчиняються боржником як до, так і після настання строку виконання зобов'язання цілеспрямовано на ухилення від виконання обов'язку.

Фrawdаторним може виявитися будь-який правочин, що здійснюється між учасниками господарських правовідносин, який укладений на шкоду кредиторам, отже, такий правочин може бути визнаний недійсним в порядку позовного провадження у межах справи про банкрутство відповідно до статті 7 КУзПБ на підставі пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України як такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності, та частин третьої, шостої статті 13 ЦК України з підстав недопустимості зловживання правом, на відміну від визнання недійсним фіктивного правочину, лише на підставі статті 234 ЦК України.

(визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна, а саме комплексу (реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна: 118404412110), який складається з: А-1 - господарча будівля площею 1 730,30 кв. м, Б - господарча будівля площею 128,6 кв. м, Г - господарча будівля площею 145,4 кв. м, Ж - гараж площею 86,6 кв. м, І - заощення, 1 - паркан,)

Постанова судової палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 22.05.2024 у справі № 924/408/21 (924/287/23)

Волею є детерміноване і мотивоване бажання особи досягти поставленої мети. Сама по собі воля не тягне юридичних наслідків для відповідної особи. Волевиявлення – прояв волі особою зовні, завдяки чому воля стає доступною для сприйняття іншими особами. Висновок про вибуття майна з володіння власника внаслідок вчинення недійсного правочину саме поза його волею має ґрунтуватися на врахуванні підстав недійсності зазначеного правочину та належному з'ясуванні обставин, які свідчать про наявність відповідного дефекту волі при його укладенні, що не можна ототожнювати з дефектом мети фraudаторного договору.

Вибуття майна з володіння власника або особи, якій власник передав майно у володіння, не з їхньої волі може відбуватися, коли вчиняється правочин. Такими правочинами є правочини фізичних осіб, вчинені за межами їх дієздатності (статті 221–223, 226 ЦК України); правочини, вчинені без дозволу органів опіки і піклування (стаття 224 ЦК України); правочини, вчинені під впливом помилки (стаття 229 ЦК України), обману (стаття 230 ЦК України), насильства (стаття 231 ЦК України); правочини, вчинені в результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною (статті 232 ЦК України); правочини, вчинені від імені юридичної особи особою, що не мала повноважень діяти від імені юридичної особи, та не підтверджені діями юридичної особи про визнання такого правочину. Відповідно до статті 215 ЦК України підставами для недійсності правочину можуть бути не лише перелічені, а й інші обставини, які свідчать про недодержання в момент його вчинення стороною (сторонами) вимог, встановлених частинами першою–третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу.

Встановлення наведених обставин є підставою для недійсності відповідного фraudаторного правочину, зокрема, за позовом арбітражного керуючого або кредитора у межах справи про банкрутство. Водночас відчужене у такий спосіб майно **не можна за загальним правилом вважати таким, що вибуло з володіння боржника без його волі**. Хоча воля боржника при укладенні фraudаторного правочину обумовлена наявністю у нього неправомірної та недобросовісної мети, проте вона **усвідомлено спрямована на виведення майна з володіння боржника, перехід прав на таке майно до інших (пов'язаних) осіб задля приховання його від кредиторів, убезпечення від включення до ліквідаційної маси боржника тощо**. У зазначеному випадку власник свідомо порушує засади (принципи) цивільного законодавства та зловживає своїм правом шляхом відчуження майна на шкоду кредиторам, і його воля спрямована саме на це.

(договори купівлі-продажу нерухомого майна (на суму 173 880,00 грн) та земельної ділянки (на суму 27 000,00 грн), укладені між заінтересованими особами (на момент їх укладення засновниками боржника та товариства (покупця) були члени однієї родини) в період, коли діяльність боржника була збитковою, за наявності невиконаних зобов'язань перед контрагентами, строк виконання яких настав)

Постанова судової палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 22.05.2024 у справі № 924/408/21 (924/287/23)

Укладаючи фrawdаторний правочин, боржник **свідомо бажає настання правових наслідків у вигляді вибуття відповідного майна з його володіння**. Набувач такого майна, який безпосередньо пов'язаний з боржником або з інших обставин не міг не знати про фrawdаторний характер правочину, є недобросовісним набувачем.

У разі подальшого відчуження набувачем отриманого на виконання фrawdаторного правочину майна на користь іншої особи, яка не є пов'язаною з боржником та водночас не обізнана про придбання майна в особи, що не мала права його відчужувати, такий **добросовісний набувач не повинен приймати на себе тягар неправомірних і недобросовісних дій боржника та його недобросовісного контрагента**, пов'язаних із вчиненням правочину на шкоду кредиторам та виведенням майна тощо.

Визнання фrawdаторного правочину недійсним не є безумовною підставою для витребування відчуженого за ним майна з володіння останнього набувача. Необхідною передумовою для цього є встановлення обставин щодо недобросовісності саме цього набувача.

Тож **вибуття майна з володіння власника** (або особи, якій він передав майно у володіння) **на підставі правочину, який у подальшому визнано недійсним, можна вважати таким, що відбулось не з його волі** в розумінні пункту 3 частини першої статті 388 ЦК України, у тому разі, **якщо недійсність зазначеного правочину зумовлена впливом обману, насильства, зловмисної домовленості представника власника з другою стороною та/або іншими конкретними обставинами, які свідчать про відсутність дійсної волі власника на відчуження відповідного майна**.

Водночас без встановлення наведених конкретних обставин щодо вчинення правочину з відповідними вадами волі лише факт визнання недійсним такого фrawdаторного правочину не є достатньою підставою для висновку про вибуття відчуженого за ним майна не з волі власника або особи, якій він передав майно у володіння, в розумінні зазначеної норми цивільного законодавства.

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15.07.2021 у справі № 927/531/18

Інститут визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство є універсальним засобом захисту у відносинах неплатоспроможності та частиною єдиного механізму правового регулювання відносин неплатоспроможності, що спрямована на дотримання балансу інтересів не лише осіб які беруть участь у справі про банкрутство, а й осіб, залучених у справу про банкрутство, наприклад, контрагентів боржника. Визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство спрямоване на досягнення однієї з основних цілей процедури неплатоспроможності – **максимально можливе справедливе задоволення вимог кредиторів**.

Дії боржника, зокрема але не виключно, щодо безоплатного відчуження майна, **відчуження майна за ціною значно нижче ринкової**, для цілей не спрямованих на досягнення розумної ділової мети або про прийняття на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, або відмова від власних майнових вимог, якщо вони вчинені у підозрілий період, **можуть свідчити про намір ухилення від розрахунків із контрагентами та спрямовані на завдання шкоди кредиторам**.

Загальна вартість обладнання та загальна сума оспорюваного договору від 09.11.2017 складає **2 865 230,43 грн**, а залишкова **вартість відчуженого майна станом на 28.10.2017 становила 7 354 520,16 грн**.

(договір купівлі-продажу рухомого майна укладено між боржником та товариством менше ніж за рік до відкриття провадження у справі про банкрутство при наявності заборгованості перед кредиторами та за ціною нижче ринкової)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду 19.01.2023 у справі № 925/1248/21(925/111/22)

Правочини, які укладаються учасниками цивільних відносин, **повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною.**

Для класифікації правочину як фраздаторного має значення фактична участь боржника у ньому як одного з учасників вольових дій, направлених на виведення майна боржника з метою незадоволення вимог одного або декількох його кредиторів у легальній судовій процедурі. Однією із форм такої участі боржника є вчинення ним, за наявності в нього невиконаних зобов'язань та заборгованості перед іншими кредиторами, правочину **зادля нарощування обсягу наявних кредиторських зобов'язань та в майбутнього формування кредиторської заборгованості із заінтересованим кредитором (так званий "дружній кредитор").**

Учинення боржником, **за наявності у нього невиконаних зобов'язань перед кредитором та неможливості їх виконання, правочину з придбання ним активу – цінних паперів, операції з яким не віднесені до видів його діяльності, свідчить про формальний характер такої заборгованості та її фактично штучне нарощення задля збільшення боргових зобов'язань боржника та включення цієї заборгованості до реєстру вимог кредиторів, як наслідок, зумовлює зменшення конкурсної маси боржника за рахунок якої здійснюється задоволення вимог інших кредиторів.**

Такий правочин за участі боржника своїм правовим наслідком вчинення **очевидно має вплив на розмір задоволених вимог кредитора, які задовольняються за рахунок конкурсної маси та реалізацію ним прав у справі про банкрутство, обсяг наявності яких (зокрема кількісний склад голосів на зборах та комітеті кредиторів) перебуває в залежності від наявних в нього визнаних судом вимог до боржника.**

Кредитор як особа, в якій наявний інтерес у справі про банкрутство – збільшення ліквідаційної маси боржника та задоволення за рахунок неї його грошових вимог до боржника, має право на звернення до суду з заявою про визнання недійсним правочину боржника, який було вчинено до відкриття провадження у справі про банкрутство боржника з підстав, передбачених нормами ЦК України, ГК України чи інших законів.

Договір купівлі-продажу цінних паперів не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником **шляхом штучного нарощування кредиторської заборгованості, створення переваг для задоволення вимог "дружнього" кредитора на шкоду іншим своїм кредиторам і як наслідок порушення встановленої законом черговості або пропорційності задоволення вимог окремого класу кредиторів та створенні преференцій у задоволенні вимог певного кредитора на шкоду іншим кредиторам боржника, внаслідок чого виникає ризик незадоволення вимог інших кредиторів.** Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

(договір купівлі-продажу цінних паперів між боржником та товариством на суму 9 000 000,00 грн, зобов'язання з оплати акцій за договором купівлі-продажу повністю не виконане зі сторони покупця)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16.05.2024 у справі № 911/248/21 (911/2367/22)

Враховуючи правову природу векселя як цінного папера та особливості його передачі шляхом індосаменту, **обставини дійсності/недійсності правочинів, на підставі яких було передано векселі, не впливають на дійсність / недійсність векселів як цінних паперів та не переривають індосаментний ряд.**

Сам по собі факт укладення оспорюваних договорів купівлі-продажу цінних паперів, за якими векселі перейшли від однієї особи до іншої, не є втручанням у майнову сферу боржника, оскільки зміст зобов'язання, яке виникло та ґрунтується на векселях, не змінюється.

Законний векселедержатель не зобов'язаний доводити наявність і дійсність своїх прав за векселем, вони вважаються наявними і дійсними. Доведення протилежного – обов'язок особи, якій пред'явлено вимогу за векселем. Доводи скажника щодо необхідності з'ясування економічної доцільності спірних правочинів, реальності операцій та наслідків таких правочинів, невідповідності ціни продажу простих векселів їх номінальній вартості та здійснення розрахунків між сторонами спірних договорів тощо як підстави фrawdаторності спірних договорів не спростовують встановленої судами обставини, що ТОВ «Київська правова група» є законним держателем векселів відповідно до ст. 16 Уніфікованого закону на підставі безперервного ряду індосаментів.

Обставини того, що оспорювані правочини вчинені без участі боржника, без його вольових дій; в результаті їх укладення та виконання не відбулося виведення активів боржника, тобто відчуження майна і свідомого погіршення майнового становища боржника з метою уникнення відповідальності перед кредиторами, а також збільшення ліквідаційної маси боржника свідчать про відсутність підстав для визнання спірних правочинів недійсними як фrawdаторних.

(договори купівлі-продажу цінних паперів за позовом особи, що не є стороною цих правочинів, у межах справи про банкрутство боржника)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 19.09.2024 у справі № 921/672/21 (921/362/23)

Якщо на виконання спірного правочину товариством сплачені кошти або передане інше майно, то задоволення позовної вимоги про визнання оспорюваного правочину недійсним **не приводить до ефективного захисту права, бо таке задоволення саме по собі не є підставою для повернення коштів або іншого майна.**

У таких випадках позовна вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним **може бути ефективним способом захисту, лише якщо вона поєднується з позовною вимогою про стягнення коштів на користь товариства або про витребування майна з володіння відповідача** (зокрема, на підставі ч. 1 ст. 216, ст. 387, ч. 1, 3 ст. 1212 ЦК України).

Визнання правочину недійсним не з метою домогтися відновлення власного порушеного права (та/або інтересу) у спосіб реституції, що застосовується між сторонами такого правочину, а з метою створити підстави для подальшого звернення з іншим позовом або преюдиційну обставину чи доказ для іншого судового провадження суперечать завданням господарського (цивільного) судочинства, наведеним у ч. 1 ст. 2 ГПК України.

Верховний Суд неодноразово зазначав, що відповідно до пунктів «д» та «е» п. 3 ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» особа, яка вважає себе власником частки, що незаконно вибула з її володіння, має звертатися до володільця частки (особи, вказаної як власник в ЄДР) **з позовом про стягнення частки** (витребування частки з чужого незаконного володіння) або **позовом про визначення розміру статутного капіталу та розміру часток учасників**. Саме такий спосіб захисту є належним, адже судові рішення, що набрали законної сили, про задоволення такої вимоги є підставою для внесення відповідних змін до ЄДР.

У даній справі арбітражний керуючий заявив вимогу про визнання недійсним виконаного правочину з метою відновлення складу учасників юридичної особи, який існував до стверджуваного порушення прав кредиторів, без вимоги щодо застосування наслідків такої недійсності.

Оскільки арбітражний керуючий заявив вимогу про визнання недійсним виконаного сторонами договору, не заявивши вимоги про застосування наслідків недійсності такого правочину, КГС ВС дійшов висновку, що обраний ним спосіб захисту є **неефективним**, адже він не призведе до поновлення порушеного права.

(договір купівлі-продажу частки у розмірі 45 % статутного капіталу підприємства номінальною вартістю 9 103 473,00 грн , відчуженої боржником за ціною 1,00 грн, яка є заниженою та не відповідає номінальній вартості частки)

3.4. Договори позики, фінансової допомоги

Постанова судової палати з розгляду справ про банкрутство КГС у складі ВС від 01.03.2023 у справі № 902/221/22

У справах про неплатоспроможність існує певна відмінність у розгляді та визнанні господарським судом грошових вимог кредиторів до боржника, що виникли на підставі боргової розписки, від вирішення спору у позовному провадженні про стягнення заборгованості за борговою розпискою.

Зазначена відмінність, серед іншого, полягає у тому, що **визнання господарським судом вимог певного кредитора породжує відповідні правові наслідки, що впливають на права інших кредиторів цього боржника у процедурі неплатоспроможності**. При цьому, у вказаній категорії справ існує ризик обопільної недобросовісної поведінки певного кредитора та боржника щодо створення фіктивної (неіснуючої, штучної) заборгованості останнього за борговою розпискою задля збільшення кількості голосів цього кредитора на зборах кредиторів та можливості впливу на саму процедуру неплатоспроможності фізичної особи, зокрема й у питанні формування та реалізації ліквідаційної маси боржника, що, у кінцевому результаті, впливатиме на обсяг задоволених вимог. Беручи до уваги зазначені мотиви, судова палата дійшла висновку, що задля унеможливлення загрози визнання господарським судом фіктивної кредиторської заборгованості до боржника, на кредитора-фізичну особу, як заявника грошових вимог на підставі боргової розписки, **покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування** у разі виникнення вмотивованих сумнівів сторін у справі про неплатоспроможність фізичної особи щодо обґрунтованості вимог такого кредитора.

У разі вмотивованих сумнівів інших кредиторів щодо реальності (дійсності) такої заборгованості, **обґрунтування грошових вимог до боржника самим лише договором позики та/або борговою розпискою у справі про неплатоспроможність фізичної особи може бути недостатнім**. Необхідним, у такому випадку, може бути також документальне підтвердження джерел походження коштів, наданих фізичною особою-кредитором у позику фізичній особі-боржнику, подання інших додаткових доказів наявності між кредитором (позикодавцем) та боржником (позичальником) зобов'язальних правовідносин за відповідним договором позики.

У разі ж ненадання зазначеним кредитором сукупності необхідних доказів на обґрунтування своїх вимог, зокрема щодо підтвердження реальності грошового зобов'язання, господарський суд відмовляє у визнанні таких вимог у справі про неплатоспроможність фізичної особи.

Не досліджуючи дійсність відповідного правочину, що виходить за межі предмета розгляду заяви кредитора з грошовими вимогами до боржника, господарський суд у справі про неплатоспроможність фізичної особи, вирішуючи питання про належне документальне підтвердження кредиторських вимог за борговою розпискою, **може надати правову оцінку реальності (дійсності) таких зобов'язань на підставі інших доказів, що підтверджують/спростовують фінансову спроможність цього кредитора щодо надання відповідної позики**.

(розгляд заяв фізичних осіб з кредиторськими вимогами до боржника – фізичної особи, підставою виникнення яких визначено договір про надання безвідсоткової позики у сумі 5 000 000,00 грн, фактичне укладення, його умови та факт отримання боржником грошових коштів підтверджено лише розпискою)

Постанова судової палати з розгляду справ про банкрутство КГС у складі ВС від 15.08.2024 у справі № 916/896/23 (916/3968/23)

Інститут визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство є універсальним засобом захисту у відносинах неплатоспроможності та частиною єдиного механізму правового регулювання відносин неплатоспроможності, що скерована на дотримання балансу інтересів не лише осіб, які беруть участь у справі про банкрутство, а й осіб, залучених у справу про банкрутство, наприклад контрагентів боржника. Визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство спрямоване на досягнення однієї з основних цілей процедури неплатоспроможності – максимально можливе справедливе задоволення вимог кредиторів.

Тобто кредитор є тією зацікавленою особою у справі про банкрутство, який має право звертатися з позовами про захист майнових прав та інтересів з підстав, передбачених ЦК України, ГК України чи іншими законами, у межах справи про банкрутство і таке звернення вважається належним способом захисту, який гарантує практичну й ефективну можливість відновлення порушених прав кредиторів та боржника.

Ураховуючи сумніви кредитора щодо реальності (дійсності) заборгованості за оспорюваними розписками та обов'язок підвищеного стандарту доказування у зазначеній категорії справ, оскільки існує ризик обопільної недобросовісної поведінки певного кредитора та боржника щодо створення фіктивної (неіснуючої, штучної) заборгованості за договором позики задля збільшення кількості голосів цього кредитора на зборах кредиторів і можливості впливу на саму процедуру неплатоспроможності фізичної особи, дослідженню підлягають, зокрема, джерела походження коштів та взагалі наявність коштів, наданих фізичною особою – кредитором у позику фізичній особі – боржнику, реальність зобов'язальних відносин між сторонами договору.

Укладення договору, який за своїм змістом суперечить вимогам закону, оскільки не спрямований на реальне настання обумовлених ним правових наслідків, є порушенням частин першої та п'ятої статті 203 ЦК України, що за правилами статті 215 цього Кодексу є підставою для визнання його недійсним відповідно до статті 234 ЦК України.

Тож у разі встановлення судом обставин, які доводять, що під час укладення оспорюваних розписок воля відповідачів не відповідала зовнішньому прояву та не мала на меті реального настання правових наслідків, обумовлених цими оспорюваними правочинами, це є підставою для визнання їх недійсними відповідно до статті 234 ЦК України.

(визнання недійсними боргових розписок (на суми 60 000,00 дол. США та 120 000,00 грн) за позовом кредитора)

Постанова судової палати з розгляду справ про банкрутство КГС у складі ВС від 22.08.2024 у справі № 922/2714/23

У разі якщо існують вмотивовані сумніви інших кредиторів щодо реальності (дійсності) такої заборгованості, обґрунтування грошових вимог до боржника самим лише договором позики та/або борговою розпискою у справі про неплатоспроможність фізичної особи може бути недостатньо.

Необхідним у такому випадку може бути також **документальне підтвердження джерел походження коштів, наданих фізичною особою – кредитором у позику фізичній особі – боржнику, подання інших додаткових доказів наявності між кредитором (позикодавцем) та боржником (позичальником) зобов'язальних правовідносин за відповідним договором позики.**

У разі ж ненадання зазначеним кредитором сукупності необхідних доказів на обґрунтування своїх вимог, зокрема щодо підтвердження реальності грошового зобов'язання, господарський суд відмовляє у визнанні таких вимог у справі про неплатоспроможність фізичної особи.

При цьому визначена приписами статті 204 ЦК України презумпція правомірності укладеного між сторонами правочину не спростовує відповідного обов'язку заявника-кредитора, вимоги якого підтверджені борговою розпискою, надати сукупність усіх необхідних доказів на обґрунтування своїх вимог, зокрема й зазначені докази джерел походження наданих у позику коштів.

Тобто, не досліджуючи дійсності відповідного правочину, що виходить за межі предмета розгляду заяви кредитора з грошовими вимогами до боржника, господарський суд у справі про неплатоспроможність фізичної особи, вирішуючи питання про належне документальне підтвердження кредиторських вимог за борговою розпискою, може надати правову оцінку реальності (дійсності) таких зобов'язань на підставі інших доказів, що підтверджують / спростовують фінансову спроможність цього кредитора щодо надання відповідної позики.

(договір позики (860 282 доларів США, що еквівалентно 23 829 811,11 грн, в якому відсутні положення про те, що його підписанням позичальники підтверджують факт отримання грошових коштів)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 30.06.2021 у справі № 927/889/18

Для унеможливлення загрози визнання судом у справі про банкрутство **фіктивної кредиторської заборгованості**, при оскарженні заінтересованими особами угод боржника в порядку спеціальних норм КУзПБ або за правилами норм ЦК України, суду слід розглядати відповідні заяви пов'язані із недійсністю правочинів із застосуванням засад змагальності сторін **у поєднанні з детальною перевіркою реальності проведення господарських операцій та наміру створення саме тих правових наслідків**, що притаманні певним видам господарських правочинів.

(укладення в 2018 році договору поворотної фінансової допомоги між Боржником та Кредитором відбулось фактично за кошти боржника, які перераховані через декілька транзитних фірм на рахунки Кредитора, який з 2014 по 2018 не вів господарської діяльності та не мав на рахунках власних грошових коштів на суму 62 817 412,00 грн які згодом було заявлено як кредиторські вимоги до боржника – створення фіктивної кредиторської заборгованості)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 29.06.2023 у справі № 910/429/20

Укладення спірного правочину призвело до зменшення обсягу майнових активів боржника та його неплатоспроможності, а також спрямовано на завдання шкоди кредиторам, тобто має ознаки фраздаторності.

Визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство спрямоване на досягнення однієї з основних цілей процедури неплатоспроможності - максимально можливе справедливе задоволення вимог кредиторів.

Визнання правочину недійсним є одним з передбачених законом способів захисту цивільних прав та інтересів за статтею 16 ЦК України, статтею 20 ГК України. Загальні вимоги щодо недійсності правочину встановлені статтею 215 ЦК України.

У такому разі звернення в межах справи про банкрутство з позовом про визнання недійсним правочину боржника на підставі загальних засад цивільного законодавства є належним способом захисту, який гарантує практичну й ефективну можливість захисту порушених прав кредиторів та боржника.

У цій справі оспорюваний договір очевидно не мав правової та господарської мети - одержання прибутку, крім того ще і був укладений у період існування невиконаних зобов'язань перед іншими кредиторами.

(договір про надання безвідсоткової позики у сумі 4 800 465 грн, укладеного у період існування у боржника заборгованості на загальну суму 38 566 210,10 грн)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 31.07.2024 у справі № 904/4790/21 (904/6975/21)

Визнання правочину недійсним є одним з передбачених законом способів захисту цивільних прав та інтересів за статтею 16 ЦК України, статтею 20 Закону про банкрутство, статтею 42 КУзПБ.

Правочин, вчинений боржником у період настання у нього обов'язку з погашення заборгованості перед кредиторами, внаслідок чого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитись під сумнів у частині його добросовісності і набуває ознак фраздаторного правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам.

Особа, яка є боржником перед своїми контрагентами, повинна утримуватися від дій, які безпідставно або сумнівно зменшують розмір її активів. Угоди, що укладаються учасниками цивільних відносин, повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною.

Погодження боржником умов договору, за яких у разі невиконання або неналежного виконання ним обов'язку з повернення отриманих за спірним правочином коштів, на нього покладається відповідальність у вигляді стягнення пені, а також збільшення відповідальності за статтею 625 ЦК України до 400 процентів річних за порушення грошового зобов'язання більше ніж на десять днів свідчать про недобросовісність дій боржника.

Якщо правочини у підозрілий період вчиняються із заінтересованими особами, повинна діяти ще одна правова презумпція, оскільки заінтересована особа знає про стан неплатоспроможності боржника при вчиненні правочину. Ця презумпція стосується осіб, передбачених у статті 1 КУзПБ, де визначено коло заінтересованих осіб, а дія такої презумпції повинна накладати тягар доказування і на заінтересовану особу.

З огляду на наявне у законодавстві тлумачення понять «заінтересовані особи» та «пов'язані особи» укладення правочину, де керівником позикодавця та кінцевим бенефіціарним власником боржника – позичальника є одна і та сама особа, свідчить, що він укладений із заінтересованою особою. Коли спірні правочини укладено з юридичною особою, з якою боржник перебуває під контролем третьої особи, це є однією з підстав для визнання договорів недійсними на підставі частини другої статті 42 КУзПБ.

(договір позички – передання у користування коштів у сумі 2 450 000,00 грн (прострочення отримувачем виконання грошового зобов'язання перед позикодавцем на строк більше 10 (десять) календарних днів, розмір процентів - 400 (чотириста) процентів річних)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 28.02.2024 у справі № 908/70/22 (908/1566/22)

«Недійсність» за статтею 42 КУзПБ передусім пов'язується з оцінкою дій боржника, виконання яких мало негативні наслідки для боржника у вигляді зменшення його майнових активів та неплатоспроможності, а метою застосування наведених положень є відповідні визначені законом (зокрема частиною третьою статті 42 КУзПБ та статтею 216 ЦК України) наслідки у вигляді повернення майна боржника у ліквідаційну масу, аби унеможливити для боржника зловживання своїми правами та вчинення дій на шкоду кредиторам.

Проте укладення боржником договору поворотної фінансової допомоги й отримання за ним саме коштів на безпроцентній підставі не може призвести до його неплатоспроможності і неможливості виконати зобов'язання перед кредиторами. Наслідком укладання договору позики (що відбувається в момент отримання коштів) є збільшення активів боржника, а не їх зменшення.

Тож визнання недійсним зазначеного договору не змінить майнового стану боржника, не призведе до припинення його зобов'язання з повернення одержаних за цим договором коштів та повернення кредитором до ліквідаційної маси майна боржника згідно із частиною третьою статті 42 КУзПБ, що і є метою визнання недійсними правочинів боржника за цією статтею.

(договір поворотної фінансової допомоги (у розмірі 110 000 000,00 грн), укладений менш ніж за 1 рік до порушення провадження у справі про банкрутство із заінтересованою відносно боржника)

3.5. Договори поруки

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 28.11.2019 у справі № 910/8357/18

Недійсність договору як приватно – правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати.

Позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

Правочини, що укладаються учасниками цивільних відносин, **повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною. Правочин не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення.**

Боржник, який відчужує майно (вчиняє інші дії, пов'язані із зменшенням його платоспроможності) після виникнення у нього зобов'язання із повернення суми позики **діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора.**

Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом направленим на недопущення (уникнення) задоволення вимог такого кредитора.

(договір поруки (зобов'язання в розмірі 539 550,58 грн), невиконання якого слугувало підставою для відкриття провадження у справі про банкрутство боржника було укладено після укладення договору поруки та іпотеки з банком)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 21.09.2021 у справі № 910/2920/20 (910/14219/20)

Провадження у справі про банкрутство, на відміну від позовного провадження, призначенням якого є визначення та задоволення індивідуальних вимог кредиторів, **має на меті задоволення сукупності вимог кредиторів неплатоспроможного боржника**. Досягнення цієї мети є можливим за умови гарантування: 1) **охорони інтересів кредиторів від протизаконних дій інших кредиторів**; 2) **охорони інтересів кредиторів від недобросовісних дій боржника, інших осіб**; 3) **охорони боржника від протизаконних дій кредиторів, інших осіб**.

Угоди, що укладаються учасниками цивільних відносин, **повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною**. Угода, що укладається “про людське око”, таким критеріям відповідати не може.

Для унеможливлення загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості, при оскарженні угод боржника в порядку спеціальних норм КУзПБ, або за правилами норм ЦК України, суду слід розглядати відповідні заяви пов’язані із недійсністю правочинів із застосуванням засад змагальності сторін у поєднанні з детальною перевіркою реальності проведення господарських операцій та наміру створення саме тих правових наслідків, що притаманні певним видам господарських правочинів.

(договір поруки укладено між боржником та кредитором в забезпечення виконання зобов’язань (зобов’язання без відповідних майнових дій іншої сторони) позичальника за договором позики. Кредитор не заявляв вимоги до позичальника, а звернувся з заявою про визнання грошових вимог до боржника у справі про банкрутство)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12.10.2021 у справі № 905/2382/18

Боржником не спростовано доводів заявника та не доведено, а з матеріалів справи не вбачається, існування ознак можливості реального виконання зобов'язання, яке прийнято Боржником.

Укладення оспорюваного договору поруки за зобов'язання за основним договором, яке вже було порушено та мало місце невиконання умов оплати, про що було відомо боржника та зазначено в п. 5.1.1. договору;

- наявність значних грошових зобов'язання боржника перед АТ "Сбербанк" на підставі Договору поруки від 12.03.2012, про стягнення якої видано наказ Господарського суду м. Києва від 14.01.2016 у справі №910/28332/15;
- на майно та грошові кошти боржника накладено арешту в ході здійснення виконавчого провадження щодо примусового виконання рішення суду у справі №910/28332/15, інформація про що внесена до Єдиного державного реєстру боржників;
- відсутності доказів того, що активи підприємства боржника становили суму більшу ніж зазначена у договорі,
- не підтвердження наявності або проведення розрахунку фінансової спроможності підприємства на прийняття фінансового зобов'язання у розмірі 257 910 484,55 грн. та можливості його виконання як на дату укладання договору поруки, так і у майбутньому.

За висновком судів попередніх інстанцій, вказані обставини свідчать про відсутність існування ознак реального виконання зобов'язання, яке прийнято боржником за оспорюваним договором поруки, оскільки боржник взяв на себе зобов'язання, внаслідок чого виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим, що розцінено судом як завдання збитків, зокрема, кредитору.

(визнання недійсним договору поруки (зобов'язання на суму 257 910 484,55 грн), у зв'язку з невиконанням якого визнано вимоги кредитора)

3.6. Інші договори (дарування, комісія, трудовий контракт, безготівковий перерахунок коштів без укладення договору, про переведення боргу, поділ майна подружжя, визнання недійсним розподільчого балансу та передавального акта)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16.06.2022 у справі № 905/813/20

Системне та телеологічне, тобто цільове - з урахуванням предмету правового регулювання та мети Кодексу - тлумачення статті 42 КУзПБ приводить до висновку, що **для цілей правового регулювання правовідносин у сфері банкрутства, унеможливлення зловживань зі сторони боржника та захисту інтересів кредиторів, дії боржника, в т.ч. перерахування грошових коштів на користь третьої особи (за відсутності укладення договору у т.ч. у спрощений спосіб – у такому разі предметом оспорення є сам правочин), що мають юридичним наслідком зменшення майнових активів боржника (незалежно від кваліфікації такого юридичного факту) можуть оспорюватися та визнаватися недійсними на підставі положень статті 42 КУзПБ, адже є тим способом захисту, який дозволяє з максимальною ефективністю забезпечити відновлення порушених прав внаслідок вчинення боржником дій із використанням права на шкоду.**

(боржник маючи, заборгованість перед кредитором за договором поставки строк оплати за яким настав за 3 роки до відкриття провадження у справі про банкрутство здійснив перерахування грошових коштів на суму 4 239 948,98 грн товариству без фактичного отримання ТМЦ і зворотного повернення таких коштів)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.10.2022 у справі № 904/1907/15

Поточний кредитор як особа, в якій наявний інтерес у справі про банкрутство – збільшення ліквідаційної маси боржника та задоволення за рахунок неї його грошових вимог до боржника, **має право на звернення до суду з заявою про визнання недійсним правочину боржника, який було вчинено до відкриття провадження у справі про банкрутство боржника** з підстав, передбачених нормами ЦК України, ГК України чи інших законів.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

(у 2015 році громадянин за менш ніж чотири місяці його звернення до суду із заявою про банкрутство як фізичної особи – підприємця та порушення судом провадження у справі про його банкрутство, уклав із колишньою дружиною, шлюб із якою був розірваний у 2013 році, договір про поділ майна подружжя згідно якого передав у її власність придбану ним у шлюбі частку об'єкту нерухомого майна)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 22.02.2024 у справі № 916/3619/19 (916/959/23)

У справах про банкрутство разом з іншими принципами правового регулювання відносин неплатоспроможності суттєве значення має принцип судового контролю у відносинах неплатоспроможності та банкрутства. Зокрема, **складовою частиною процедури банкрутства є ревізія усіх правочинів, вчинених боржником протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, за заявою арбітражного керуючого або кредитора та можливість визнання їх недійсними в господарському суді у передбачених статтею 42 КУзПБ випадках.**

КГС ВС зауважив, що категорія фраздаторності правочину у цивільному законодавстві також не закріплена на рівні закону, проте має широку сферу застосування у правовідносинах неплатоспроможних боржників.

Неплатоспроможність учасника (роботодавця чи працівника) трудового контракту створює умови для застосування вказаного правового інституту.

Ігнорування обставин фраздаторності трудових договорів (контрактів) може призвести до фіктивного збільшення кредиторської заборгованості першої черги та надалі слугувати прецедентом для недобросовісних керівників суб'єктів господарювання, якими як запобіжник негативних для них наслідків банкрутства підприємства будуть укладатись відповідні трудові контракти з наближеним (пов'язаним, заінтересованим) працівником, що нівелює суть усього конкурсного процесу.

Отже, **оскільки спір у цій справі виник у зв'язку з оспоренням пункту контракту як такого, що містить ознаки фраздаторного, адже укладений між боржником і його засновником як заінтересованою особою з метою впливу на формування та справедливий розподіл ліквідаційної маси банкрута шляхом створення умов для першочергового погашення передбачених спірним пунктом грошових зобов'язань перед засновником боржника на шкоду іншим кредиторам, КГС ВС погодився з господарськими судами щодо застосування під час розгляду справи саме положень статті 42 КУзПБ як спеціальної норми права, що регулює спірні правовідносини між боржником і його кредиторами.**

(визнання недійсним як фраздаторного пункту контракту, за умовами якого при звільненні працівника роботодавець (відносно якого відкрито провадження у справі про банкрутство) зобов'язався виплатити такому працівнику компенсацію у розмірі 4 000 000 грн при заробітній платі 5 500 грн на місяць)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16.05.2024 у справі № 925/1577/20 (925/291/23)

Будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання з погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності і набуває ознак фродаторного правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам.

Якщо правочини у підозрілий період вчиняються із заінтересованими особами, повинна діяти ще одна правова презумпція, оскільки заінтересована особа знає про стан неплатоспроможності боржника при вчиненні правочину. Ця презумпція стосується осіб, зазначених у статті 1 КУзПБ, у якій визначено коло заінтересованих осіб, а дія такої презумпції повинна накладати тягар доказування і на заінтересовану особу.

Однією з підстав для визнання договорів недійсними за частиною другою статті 42 КУзПБ є те, що спірний правочин укладено з юридичною особою, з якою боржник перебуває під контролем третьої особи. Тобто якщо третя особа контролює дві юридичні особи, що є сторонами одного правочину, то для боржника інша сторона такого правочину вважається заінтересованою особою, а саме юридичною особою, з якою боржник перебуває під контролем третьої особи.

Системний аналіз частин першої та другої статті 42 КУзПБ свідчить, що її структура визначає різні умови застосування підстав для визнання правочину недійсним.

Відповідно до частини першої цієї норми необхідною умовою для визнання правочину недійсним з передбачених у ній підстав є встановлення обставин щодо порушення прав боржника або кредиторів внаслідок укладення такого правочину.

Водночас частиною другою статті 42 КУзПБ не встановлено додаткових умов для визнання правочину недійсним з передбачених у ній підстав, а визначено окремі, самостійні підстави для визнання недійсними відповідних правочинів. Тобто саме по собі вчинення правочину із заінтересованою особою є самостійним наслідком його недійсності.

визнання недійсними договору комісії (комісіонер зобов'язується за дорученням комітента за комісійну плату вчинити за рахунок комітента від свого імені один/або декілька правочинів щодо продажу транспортного засобу) та договору купівлі-продажу транспортного засобу, укладених у період існування непогашеної заборгованості у розмірі 5 264 589,98 грн

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15.08.2024 у справі № 914/3082/21 (914/3174/22)

Залежно від встановлених судами обставин конкретної справи, документ, який сторони справи іменують як **«акт приймання-передачі»**, може як підтверджувати певні факти та бути документом первинного бухгалтерського обліку, так і мати ознаки правочину, тобто бути спрямованим на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Встановлення правової природи акта приймання-передачі – це питання дослідження як змісту зазначеного документа, так і інших доказів, наявних у матеріалах справи. Отже, суд досліджує акт в кожному конкретному випадку та надає йому оцінку залежно від того, чи підтверджує він волевиявлення сторін, чи має він юридичні наслідки, і робить висновок щодо того, чи є акт правочином, та щодо ефективного способу захисту.

Якщо на підставі оспорюваних ліквідатором боржника актів приймання-передачі нерухомого майна відбулась передача боржником нерухомого майна до статутного капіталу іншого товариства та реєстрація за ним права власності на це майно, то такі акти мають ознаки правочину в розумінні статті 202 ЦК України і можуть бути визнані недійсними, зокрема, на підставі статті 215 ЦК України та статті 42 КУзПБ.

(акт приймання-передачі нерухомого майна шляхом заявлення відповідної вимоги про визнання його недійсним)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 07.03.2024 у справі № 908/702/22 (908/1478/22)

Розподільчий баланс не є правочином у розумінні положень статей 202, 203, 215 ЦК України, а тому не може бути визнаний недійсним.

Згідно зі статтею 109 ЦК України виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб. Після прийняття рішення про виділ учасники юридичної особи або орган, що прийняв рішення про виділ, складають та затверджують розподільчий баланс.

Термін розподільчий баланс підприємства визначений, зокрема, у Методиці оцінки вартості майна під час приватизації, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.1996 № 961, як баланс, що складається під час відокремлення (виділення) об'єктів із цілісного майнового комплексу. Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73, баланс (звіт про фінансовий стан) – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал.

Розподільчий баланс та передавальний акт у цьому випадку безпосередньо не є діями, спрямованими на набуття, зміну чи припинення певних прав чи обов'язків, а є документами, у яких відображені активи та пасиви (майно, права та обов'язки), які в процесі виділу переходять від однієї юридичної особи до однієї або кількох створюваних під час виділу юридичних осіб. При цьому перехід прав і обов'язків до новоствореної юридичної особи (чи юридичних осіб) відбувається в порядку правонаступництва, а не внаслідок вчинення правочину.

Тому немає правових підстав для визнання недійсними розподільчого балансу та передавального акта як фраздаторного правочину в розумінні статті 42 КУзПБ.

(визнання недійсним розподільчого балансу, визнання недійсними договорів купівлі-продажу нерухомого майна (728 498,00 грн) та визнання права власності)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15.05.2024 у справі № 911/2548/17 (911/1478/23)

Для заміни боржника в зобов'язанні потрібні воля кредитора, яка полягає у відсутності заперечень проти покладення обов'язку первісного боржника на іншу особу, та дії щодо надання відповідної згоди.

Отже, кредитор є учасником договору про переведення боргу, і тому такий договір слід розглядати в сукупності та в залежності від дій всіх його учасників – первісного та нового боржника, оскільки без згоди кредитора, він не породив би жодних юридичних наслідків.

Чинним законодавством не встановлено заборон на укладення договору про переведення боргу залежно від фінансового стану сторони договору. Однак платоспроможність боржника та наявність у нього майна, на яке може бути звернене стягнення, відіграють істотну роль при укладенні такого виду договору як договір про переведення боргу.

Тож дії посадових осіб товариства, яке є кредитором в основному зобов'язанні і перебуває у процедурі банкрутства, щодо надання згоди на переведення боргу на неплатоспроможного боржника необхідно розглядати з того погляду, чи можуть вони вважатися добросовісними, чи є підстави вважати, що договір про переведення боргу і додані до нього документи складені виключно з переслідуванням неправомірної мети, спрямованої на ухилення від виконання наявних зобов'язань перед товариством, погіршення його фінансового становища і, як результат, завдання шкоди його кредиторам, що може бути підставою для визнання недійсним такого правочину як фrawdаторного, укладеного з порушенням норм ЦК України.

(договір про переведення боргу (981 350,00 грн), згоду на укладення якого надано кредитором, який перебуває в процедурі банкрутства)

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 19.03.2025 у справі № 910/17461/23

Правочин щодо внесення майна до статутного капіталу товариства **може бути визнаний недійсним як фraudаторний**, якщо він вчинений боржником/поручителем **з метою уникнення звернення стягнення на його майно кредитором**. Передача майна боржником/поручителем до статутного капіталу товариства без набуття статусу учасника та при невідображенні такого внеску в статутному капіталі свідчить про безоплатне відчуження майна на шкоду інтересам кредиторів, а також суперечить принципам розумності та добросовісності.

Поведінка боржника, у цьому випадку поручителя, який має солідарний обов'язок перед кредитором за виконання забезпечених зобов'язань, має відповідати критеріям розумності, що передбачає, що кожне зобов'язання, яке правомірно виникло, має бути виконане належним чином, а тому кожен кредитор має право розраховувати, що усі існуючі перед ним зобов'язання за звичайних умов будуть належним чином та своєчасно виконані. Добросовісний боржник, у цьому випадку поручитель, який має солідарний обов'язок перед кредитором за виконання забезпечених зобов'язань, повинен мати на меті добросовісно виконати усі свої зобов'язання, а в разі неможливості такого виконання – надати справедливе та своєчасне задоволення (сатисфакцію) прав та правомірних інтересів кредитора.

(акт приймання-передачі додаткового внеску (майна, вартістю 1 500 000 грн) в статутний капітал ТОВ у негрошовій формі)

4. Експертний висновок міжнародного консультанта Ради Європи Джеремі Макбрайда щодо застосування Верховним Судом Європейської конвенції з прав людини у справах щодо оспорування фродаторних правочинів

Експертний висновок міжнародного консультанта Ради Європи Джеремі Макбрайда щодо застосування Верховним Судом Європейської конвенції з прав людини у справах щодо оспорювання фраздаторних правочинів

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Актуальність пункту 1 статті 6 впливає з того факту, що будь-яка особа, яка придбала нерухоме майно або інші майнові інтереси за договором або іншою юридичною угодою, тим самим матиме цивільне право для цілей цього положення.

Як наслідок, будь-яке провадження, що здійснюється з метою визнання такого правочину недійсним, обов'язково потягне за собою визначення цього права, і виникне необхідність забезпечити, щоб у цьому провадженні така особа мала право брати участь у ньому як сторона, з дотриманням принципу рівності сторін та переваг змагального провадження.

Очевидно, що існує необхідність дотримання процесуальних вимог пункту 1 статті 6 у всіх випадках стосовно всіх, хто може заявити про своє право на відповідне майно, навіть якщо в кінцевому підсумку буде встановлено, що таке право є несумісним із чинним законодавством, що регулює правочини, здійснені, прямо чи опосередковано, боржниками.

Судам нижчих інстанцій важливо пам'ятати про необхідність мати належну доказову базу для будь-яких висновків, які використовуються для підтримки висновку про те, що певна транзакція була фраздаторною. Верховний Суд у своїх рішеннях повинен прагнути підкреслити важливість демонстрації наявності такої доказової бази для будь-якого висновку про мотиви конкретної операції.

Забезпечення юридичної визначеності розглядається Європейським судом з прав людини як фундаментально важливим, коли йдеться про застосування пункту 1 статті 6. Тому це слід мати на увазі при визначенні підстав для визнання недійсними правочинів, які вважаються фраздаторними (статті, 3, 13, 203, 215, 228, 234 ЦК України, стаття 42 КУзПБ).

(справи «Топалладж проти Албанії», «Тахіров проти Азербайджану»)

Експертна довідка міжнародного консультанта Ради Європи Джеремі Макбрайда щодо застосування Верховним Судом Європейської конвенції з прав людини у справах щодо оспорювання фraudаторних правочинів

Стаття 1 Протоколу № 1

Визнання недійсним набутого за правочином інтересу не означає, що передбачуваний бенефіціар не мав володіння для цілей статті 1 Протоколу № 1 доти, доки у відповідному провадженні не буде встановлено, що відповідний правочин був недійсним.

Визнання наявності володіння для цілей статті 1 Протоколу № 1 до моменту визнання правочину недійсним саме по собі не лише посилить процедурні вимоги пункту 1 статті 6, яких необхідно дотримуватися у випадку будь-якого втручання у право власності, гарантоване цим положенням.

Визнання правочину недійсним, якщо це відповідає законодавству, застосовному на момент укладення правочину, в принципі не буде суперечити праву на мирне володіння майном, гарантованому статтею 1 Протоколу № 1, як підкреслив Європейський суд з прав людини: рішення національних судів відповідно до норм приватного права не можуть розглядатися як невинуватене втручання держави у майнові права однієї зі сторін. Однак це не стосується випадків, коли судові рішення в таких спорах є *свавільними* або іншим чином *явно необґрунтованими*.

Обмежена застосовність статті 1 Протоколу № 1 до договірних питань є недоречною, коли спір, що впливає на правочин, не є питанням тлумачення, а стосується застосування обов'язкового положення закону, що тягне за собою його анулювання.

У такому випадку необхідно буде розглянути питання про те, чи не є втрата відповідного інтересу покладенням індивідуального та надмірного тягара на сторону правочину, і чи не порушено справедливий баланс між вимогами суспільного інтересу, з одного боку, та правом сторони на мирне володіння своїм майном, з іншого боку.

Якщо право власності було анульовано, на добросовісних (bona fide) набувачів також може бути покладено надмірний тягар, коли єдиним засобом правового захисту для них буде позов до осіб, які продали їм право власності і самі були добросовісними (bona fide) набувачами.

Практика ЄСПЛ підкреслює важливість забезпечення належної доказової бази для висновку про те, що фraudаторна операція дійсно мала місце, оскільки в іншому випадку справді невинні покупці можуть несправедливо мати негативні наслідки.

(справи «Kurban v. Turkey», «G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy», «Dzirnis v. Latvia»)

Експертна довідка міжнародного консультанта Ради Європи Джеремі Макбрайда щодо застосування Верховним Судом Європейської конвенції з прав людини у справах щодо оспорування фраздаторних правочинів

Узагальнені висновки

Практика Верховного Суду щодо фраздаторних правочинів, яка узагальнена в Огляді, **загалом сумісна з Конвенцією**.

Необхідно забезпечити **відсутність необґрунтованих припущень про наявність недобросовісності** при укладанні конкретних угод.

Водночас **існує потреба в тому, щоб прийнятий підхід враховував необхідність захисту добросовісного покупця, який заплатив ринкову вартість і не міг знати про будь-які неналежні цілі, які переслідували відповідні боржники**.

Нарешті, важливо забезпечити **послідовність у застосуванні законодавчого регулювання**, на яке посилаються для визнання недійсними угод, визнаних фраздаторними.

5. Справи передані на розгляд судової палати для розгляду справ про банкрутство / об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, Великої Палати Верховного Суду

Справи, передані на розгляд судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

Справа № 15/68-10(902/1563/23) – наявність протилежних правових позицій у застосуванні ст. 261 ЦК України стосовно порядку визначення початку перебігу позовної давності у правовідносинах щодо витребування майна, відчуженого у процедурах банкрутства, з підстав визнання судовим рішенням недійсними результатів аукціону (торгів) з продажу майна боржника та необхідність уточнення правової позиції та вирішення питання щодо наявності / відсутності підстав для відступу від однієї з них, викладених у постановах КГС ВС від 29.11.2022 у справі № 902/858/15 (902/310/21) або від 20.01.2022 у справі № 5009/4987/12 (908/25/21), стосовно застосування положень ст. 261 ЦК України у питанні визначення початку перебігу позовної давності у правовідносинах щодо витребування боржником майна, відчуженого у процедурах банкрутства;

Справа № 911/675/20 – необхідність відступу від висновку, викладеного у постанові КГС ВС від 17.09.2024 у справі № 752/6166/17 в частині відсутності повноважень арбітражного керуючого Кудляка Є.В. надалі представляти інтереси банкрута ЗАТ «Київгума», про те, що за відсутності справи про банкрутство (справа втрачена і невідновлена), зокрема і постанови про визнання боржника банкрутом, згідно з якою арбітражний керуючий наділяється повноваженнями ліквідатора у справі про банкрутство, ліквідатор не має права підписувати та подавати від імені боржника заяви та судові позови;

Справа № 906/43/22 – необхідність уточнення висновку, викладеного у постановах КГС ВС від 09.01.2024 у справі № 908/83/22 та від 28.02.2024 у даній справі, щодо моменту виникнення у боржника зобов'язання з повернення безпідставно отриманих грошових коштів (ст. 1212 ЦК України) за договорами, які було визнано судом недійсними вже після порушення провадження у справі про банкрутство, що прямо впливає на визначення характеру заявлених грошових вимог кредитора до боржника (конкурсні чи поточні);

Справи, передані на розгляд об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

Справа № 904/2465/21 – необхідність відступу від висновку, викладеного в постановках КГС ВС від 20.02.2018 у справі № 906/100/17, від 12.06.2018 у справі № 927/976/17, від 02.10.2019 у справі № 910/22198/17, від 05.07.2022 у справі № 910/2958/20, від 07.12.2022 в рамках справи № 904/6735/20 (624/215/21), в яких Верховний Суд не застосував обумовлену ч. 3 ст. 92 ЦК презумпцію добросовісності третьої особи, яка, укладаючи з товариством правочин, не знала і не мала знати про його значність для товариства.

Справи, передані на розгляд Великої Палати Верховного Суду

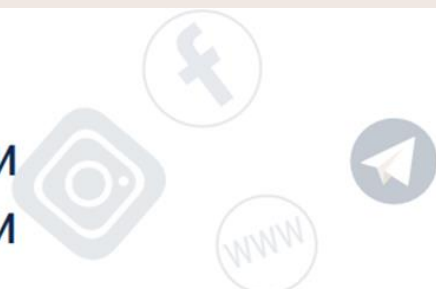
Справа № 367/252/24 (провадження № 14-21цс25) - щодо уточнення (конкретизації) правового висновку ВП ВС викладеного у постанові від 08.06.2022 у справі № 2-591/11(провадження № 14-31цс21), в частині того, що «Спір про визначення частки майна боржника в майні, яким він володіє спільно з іншими особами, є спором між боржником і іншими співвласниками майна. Після відкриття провадження за позовною заявою виконавця про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, боржник набуває статусу позивача (абзац 1 ч. 5 ст. 56 ЦПК України). Оскільки виконавець може звертатися з позовною заявою про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, незалежно від волі боржника чи навіть всупереч такій волі, та враховуючи, що процесуальний кодекс не містить вичерпного регулювання участі виконавця у позовному провадженні, підлягають застосуванню правила ч. 3, 4 ст. 57 ЦПК України: зменшення розміру позовних вимог, зміна предмета або підстави позову, укладення мирової угоди, відмова від апеляційної або касаційної скарги, заяви про перегляд рішення суду за нововиявленими або виключними обставинами можлива лише за письмовою згодою виконавця; якщо боржник не підтримує заявлених позовних вимог, то це не є підставою для залишення подання без розгляду; відмова боржника від позову, подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє виконавця права підтримувати позов і вимагати розгляду справи по суті.».

6. Інформаційні ресурси

Верховний
Суд

Скористайся сучасними правничими ресурсами

База правових позицій Верховного Суду

Інтелектуальна система пошуку правових висновків, яка поєднує унікальне контентне наповнення та новітні технології добору релевантної практики ВС та ЄСПЛ, зокрема з використанням можливостей штучного інтелекту.

Supreme LAB

Інноваційний ресурс, який надає зручний доступ до інформації про справи, що розглянуті палатами, об'єднаними палатами та Великою Палатою ВС або перебувають у них на розгляді, а також зразкові справи.

Огляди та дайджести судової практики

Тематичні та періодичні аналітично-правові збірники з актуальною судовою практикою ВС, ЄСПЛ, Суду Справедливості ЄС.

Supreme Observer

Портал сучасного права, що акумулює контент на юридичну тематику: новини щодо ухвалених Верховним Судом рішень, дайджести й огляди судової практики, науково-практичні й аналітичні статті, презентації суддів, ексклюзивні інтерв'ю тощо.

Facebook

На офіційній Facebook-сторінці Верховного Суду публікується інформація про діяльність Суду, зміст ухвалених судових рішень, актуальні тенденції в судовій практиці, анонси заходів, що проводяться у ВС тощо.

Telegram i WhatsApp

Канали Верховного Суду в месенджерах є інформаційною платформою, на якій розміщуються важливі правові висновки у вигляді ілюстрованих кейсів, а також огляди та дайджести судової практики.

Instagram

Instagram-сторінка Верховного Суду є майданчиком для комунікації з майбутніми юристами й усіма, хто цікавиться розвитком сучасного права, його історією та перспективами, стежить за правовими новинками і проєктами, у яких беруть участь судді та працівники ВС: просвітницькі заходи, благодійні ініціативи тощо.

Платформа обміну знаннями Європейського суду з прав людини (ECHR-KS)

<https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks> (україномовна версія)

* ресурс, який містить систематизовану інформацію щодо практики Європейського суду з прав людини та постійно оновлюється

Верховний
Суд

Дякую за увагу!